

Een plaats voor het slavernijverleden in Nederland

Alex van Stipriaan

In: Ketenen van het Verleden. Rapport van Bevindingen, Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden. In opdracht van en aangeboden aan Minister Ollongren, 1 juli 2021.

Muurtekst Willemstad, Curaçao. (foto Alex van Stipriaan)

De ons voorgelegde vraag van de Dialooggroep Slavernijverleden luidt: *“Hoe kan de herinnering aan het slavernijverleden levend gehouden worden, c.q. welke zijn de middelen om het slavernijverleden in het heden betekenisvol te borgen?”*

“De kwestie betreft de instandhouding van het Nationaal Monument Slavernijverleden, oprichting van een Kenniscentrum Slavernijverleden en de vestiging van een Slavernijmuseum. Zijn dit voor de samenleving als geheel middelen om het slavernijverleden in het heden betekenisvol te borgen? En aan welke (aanvullende) randvoorwaarden moet voldaan worden om dit op een succesvolle wijze bij te laten dragen aan de dialoog in de samenleving? Zijn hier (internationale) succesvolle voorbeelden van? En dragen andere opties, zoals 1 juli als nationale feestdag, of een viering dan wel herdenking van 1 juli 1873 (in 2023 150 jaar geleden) of 17 augustus 1795 hier in sterkere of juist minder sterke wijze aan bij? “

Vooraf

Het werkveld en daarmee ook de vraagstelling van de Dialooggroep Slavernijverleden beperkt zich impliciet tot het trans-Atlantisch slavernijverleden. In de samenleving klinken echter steeds vaker geluiden ook de Nederlandse slavernij in Azië onder het Nederlands slavernijverleden te scharen. Dat is terecht. In beide gebieden zijn onder Nederlandse verantwoordelijkheid ver over een miljoen mensen in slavernij gebracht. Als niet wordt geëxpliciteerd wie het betreft, dan zou het dus moeten gaan over de geschiedenis van alle onder Nederlandse verantwoordelijkheid slaafgemaakte mensen. De dialooggroep zal daarover dus duidelijk moeten zijn, wil het niet aan een nieuw soort buitensluiting meewerken.

Tegelijkertijd is er heel veel voor te zeggen om wél onderscheid te maken, maar dan expliciet. Het belangrijkste onderscheid met de Nederlandse slavernij in het gebied van de Indische Oceaan, is de racialiteit van de trans-Atlantische slavernij en de doorwerking daarvan in de huidige samenlevingen. De vragen die nu aan het verleden worden gesteld komen uit een samenleving, die ontdekt dat er zoiets als structureel racisme bestaat en dat Black Lives Matter ook in Nederland urgent en relevant is. Alle historische richtingaanwijzers gaan hierbij in de richting van wat wel de *Black Atlantic* wordt genoemd, nauwelijks richting het Aziatisch slavernijverleden.

Door de Atlantische vorm van slavernij zijn compleet nieuwe samenlevingen ontstaan, met vrijwel compleet nieuwe culturen. Samenlevingen waarin de meerderheid van de bevolking slaafgemaakt was en waarvan rigide segregatie de basis vormde. De trans-Atlantische slavernij heeft een juridisch-wetenschappelijk en religieus onderbouwd systeem geproduceerd, gebaseerd op de fundamentele ongelijkheid van een vermeend superieur Europees/wit “ras” en een vermeend inferieur Afrikaans/zwart “ras”. Tot de dag van vandaag werkt dit systeem door in alle betrokken samenlevingen en is de oorzaak van sociale, economische, culturele en politieke ongelijkheid. De historische impact van de Aziatische slavernij was van een geheel andere aard. Laat staan de hedendaagse impact daarvan op de Nederlandse samenleving. De achtergrond en positie van Aziatische Nederlanders is dan ook een heel andere dan die van Afro-Nederlanders met slaafgemaakte voorouders. Voor een goed begrip gaat het hierna volgende dus over het trans-Atlantisch slavernijverleden van Nederland en zijn hedendaagse erfenissen en doorwerkingen. Het Aziatisch slavernijverleden van Nederland verdient een eigen podium en dialoog. Niet als obstakel, maar als stimulans voor onderzoek naar- en discussie over de complexiteit van het Nederlands slavernijverleden, de erfenissen en doorwerkingen daarvan en hoe te komen tot een dékoloniale samenleving.

Zichtbaarheid van de trans-Atlantische slavernij in Nederland

Er is een vreemde paradox werkzaam als het gaat over de zichtbaarheid van het slavernijverleden in Nederland. Enerzijds is er de laatste dertig jaar ongelooflijk veel onderzoek gepubliceerd, toneelstukken, films, dans en poëzie voor het voetlicht gebracht en tentoonstellingen georganiseerd gerelateerd aan het slavernijverleden; het onderwerp maakt deel uit van de nationale canon en heeft sinds halverwege de jaren 1990 een plek in de kerndoelen en eindtermen van het primair- en voortgezet onderwijs; drie steden hebben een slavernijmonument, waarvan een zelfs het nationale, waar de Ketu Koti herdenking jaarlijks met een vertegenwoordiger van de regering plaatsvindt en dat inmiddels al enkele jaren live door de publieke omroep wordt uitgezonden. Bovendien zijn er stadsgidsen gepubliceerd met slavernijgerelateerde plekken in Amsterdam, Groningen, Leiden, Haarlem, Utrecht en één van heel Nederland, de meeste als initiatief van het project *Mapping Slavery*.¹ Van Amsterdam en Rotterdam zijn recentelijk zelfs in opdracht van de respectieve lokale overheden twee diepgravende studies verschenen, die de intense verwevenheid van beide steden met de

¹ [<https://mappingslavery.nl/>]

slavernij voor een groter publiek zichtbaar maken² en wie had ooit kunnen vermoeden dat bijna een eeuw na dato Anton de Koms ‘Wij slaven van Suriname’ in de Nederlandse bestsellerlijsten zou verschijnen?!

Anderzijds is de onbekendheid met het slavernijthema nog steeds heel groot, zijn er groepen die daarover klagen, of in ieder geval verbaasd constateren dat ze “er op school niets over te horen krijgen, c.q. hebben gekregen” –kennelijk ondanks canon, kerndoelen en eindtermen– en heerst bij veel nazaten van slaafgemaakten het idee dat de slavernijgeschiedenis in Nederland wordt ontkend en weggestopt en dat er niets op dit terrein gebeurt. Er loopt dus iets heel erg scheef. Dat lijkt ook te worden bevestigd door de volgens velen vastgelopen Zwarte Piet-discussie (ook al gaan de veranderingen mijns inziens eigenlijk best snel) waar grote groepen er niet aan willen dat er een relatie zou kunnen bestaan tussen de figuur van Zwarte Piet en slavernijverleden en racisme. Waarschijnlijk nog veel meer debet aan het gevoel dat het slavernijverleden wordt weggestopt is de massale opkomst van enkele sterk nationalistische politieke partijen, die er geen woord aan willen vuilmaken, die aandacht voor het koloniale en slavernijverleden van Nederland linkse onderwerpen vinden en uitingen van een in hun ogen verwerpelijke soort weg-met-ons denken.³ De vraag is dus hoe die paradox kan worden verklaard tussen enerzijds veel ontwikkelingen en activiteiten en anderzijds het gevoel dat er niets verandert en het slavernijverleden wordt weggestopt.

Kennisniveau van het slavernijverleden

Bovenstaande paradox geeft in ieder geval aan –en meerdere onderzoeken bevestigen dat⁴– dat er een grote kloof is tussen het onderzoek en het grote publiek, dus dat er nog een hele grote slag gemaakt moet worden in de ‘vertaling’ en verspreiding van alle onderzoek naar de rest van de samenleving. Ook is duidelijk dat de inhoud, kwaliteit en kwantiteit van datgene dat op dit gebied wel al gebeurt, zoals in de geschiedenismethodes en de lessen op school,

² Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum (red.), *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam: Spectrum, 2020); Alex van Stipriaan, *Rotterdam in Slavernij* (Amsterdam: Boom, 2020); Gert Oostindie (red.), *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam: Boom, 2020). Het project waartoe de twee laatst genoemde boeken behoorden heeft ook nog een derde boek opgeleverd over de hedendaagse beleving van dat koloniale verleden in Rotterdam, namelijk van Francio Guadeloupe, Paul van de Laar en Liane van der Linden (red.), *Rotterdam, een post-koloniale stad in beweging* (Amsterdam: Boom, 2020).

³ Dat beeld is ook niet geheel ten onrechte, want in het recente onderzoek naar steun voor excuses voor het slavernijverleden blijkt dat op de vraag naar de ernst van dat verleden 86 % van de Groen Links-stemmers dit ernstig of heel ernstig vindt en maar 22 % van de PVV stemmers en bij het belang van excuses ligt dat op 70 % en respectievelijk 8 %. (Rapport. Excuses voor het Nederlandse slavernijverleden? Een representatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking (18+) naar hoe men aankijkt tegen de het aanbieden van excuses voor de slavernij. In opdracht van Trouw) [<https://www.ioresearch.nl/actueel/nederlanders-voelen-weinig-voor-excuses-slavernijverleden/>].

⁴ Ineke Mok, ‘Juf, was dat écht zo?’ Lessen over slavernij in het Amsterdamse voortgezet onderwijs (2011) [<http://www.cultuursporen.nl/webcontent/wp-content/uploads/2016/06/DMO-Educatie-Slavernij-Mok-Cultuursporen-290411.pdf>]; SLO, Het slavernijverleden in onderwijs en museum; aanbevelingen voor de actualisering van het educatieve aanbod (2018) [<https://www.google.com/search?q=SLO%2C+Het+slavernijverleden+in+onderwijs&oq=SLO%2C+Het+slavernijverleden+in+onderwijs+&aqs=chrome..69i57j33i160l2.1190j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>]; Jaco van der Wel, Annemieke Mack, Kees van Bergen, Lessen over slavernijverleden in het Amsterdamse onderwijs. Amsterdam, Regioplan (2019) [<https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2019/07/18083-LesprogrammaSlavernijverleden-Regioplan.pdf>].

nog enorm kan worden verbeterd. En dat geldt ook voor bijvoorbeeld de pabo's. In een van de onderzoeken vertelde een pabo docent dat de aandacht voor het slavernijverleden marginaal was, niet meer dan één les. Maar daarbij moet wel worden bedacht dat die pabo-studenten in totaal maar veertien lessen geschiedenis krijgen. Dan kun je wel heel erg weinig en is geschiedenis in zijn totaliteit een bedroevend ondergeschoven kindje. Bij de hbo lerarenopleiding is dat wel wat positiever, maar niet gekwantificeerd. Wel wordt in het meest recente onderzoek (Van der Wel et al 2019) omschreven wat ze daar in ieder geval moeten weten:

- Wat is de trans-Atlantische slavenhandel;
- Wat is de oorsprong daarvan;
- Wat is de omvang ervan;
- Wat zijn de gevolgen, onder meer voor de mensen die tot slaaf zijn gemaakt;
- De economische context;
- De humanitaire gevolgen;
- Het protest tegen slavernij;
- De afschaffing;
- Betekenis voor de actualiteit.

Aan de universiteiten is het zeer verschillend wat er over slavernij wordt geleerd door (geschiedenis)studenten, afhankelijk van de specialismen van docent-onderzoekers en van het programma dat studenten kiezen. Jaarlijks verschijnt een heel aantal BA en MA theses over slavernij-gerelateerde onderwerpen, maar er zijn veel grotere aantallen studenten die nooit met dit verleden in aanraking komen. Universitaire opleidingen zijn vrij hun eigen programma's in te vullen.

Het onderzoek van Van der Wel et al. (2019) toont ook, dat alleen wat Amsterdam betreft, vijf procent van de basisschool docenten en elf procent van de docenten in het voortgezet onderwijs slavernij-gerelateerde onderwerpen (en seksualiteit, en Midden-Oosten politiek en religie) niet meer bespreekt in de klas als gevolg van segregatie binnen het onderwijs. Over deze problematiek wordt inmiddels wel veel onderzoek gedaan. Als het geschiedenisonderwijs betreft, zoals de slavernij, wordt vaak gesproken van “gevoelige geschiedenis” en “handelingsverlegenheid” van de docent.⁵

Het lijkt dus niet de goede kant op te gaan. Maar dat wordt tegen gesproken door verschillende onderzoeken gedaan in opdracht van het *Historisch Nieuwsblad*. In het meest recente van deze onderzoeken (2020) werd geconcludeerd dat in de zeven meest gebruikte geschiedenismethoden de “zwarte bladzijden” kolonialisme (9 %) en slavernij (4 %) veel meer aandacht kregen dan de traditionele zwarte bladzijde, de holocaust (2%). In die methodes staan bovendien “opdrachten aan leerlingen om na te denken of te discussiëren over

⁵ Zie o.a. G.M. Savenije, & T. Goldberg (2019). Silences in a climate of voicing: Teachers' perceptions of societal and self-silencing regarding sensitive historical issues. In *Pedagogy, Culture and Society*, 27(1), 39-64, Carla van Boxtel, Maria Grever & Stephan Klein (eds.) (2016) , Sensitive pasts; questioning heritage education(New York/Oxford: Berghahn); Margalith Kleiweg, 2werelden \ 2werkelijkheden; hoe ga je daar als docent mee om? Rapport i.o.v. het Ministerie van OC&W (2016) [<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/02/01/twee-werelden-twee-werkelijkheden-een-verslag-over-gevoelige-maatschappelijke-kwesties-in-de-school>]

actuele kwesties, zoals racisme en compensatie voor historisch leed. Deze opdrachten zijn soms gekoppeld aan de Holocaust, maar vaker aan slavernij en kolonialisme”.⁶ Twee jaar eerder had hetzelfde populaire geschiedenistijdschrift ook een enquête gehouden waarin onder meer gevraagd werd naar datgene in de geschiedenis waar Nederlanders zich het meest voor schaamden. Daaruit bleek dat ruim 29 % zich het meest schaamde voor het slavernijverleden, gevolgd door de koloniale overheersing van met name Indonesië (ruim 19 %), op grote afstand gevolgd door “zwarte bladzijden uit de Tweede Wereldoorlog” (8 %). Maar in het algemeen bleek ook 60 % “trots tot zeer trots” te zijn op het Nederlandse verleden in zijn totaliteit.

Daar moet echter wel bij aangetekend worden dat een andere conclusie uit de enquête was dat de kennis van dat verleden in het algemeen slecht is: **“Nederlanders scoren een onvoldoende voor hun geschiedenistoets”**.⁷ Dit betekent dat Nederlanders, waarschijnlijk meer dan vroeger, door de aandacht die er op alle mogelijke manieren gekomen is voor de slavernij, weten dat het heeft bestaan, maar daarna houdt de kennis ook al gauw op. Het verontrustende daarbij is dat er op basis van die geringe kennis wel stevige meningen worden gevormd. Het leidt enerzijds tot schaamte, maar met die schaamte wordt verder (nog) niet zo heel veel gedaan. Dat hedendaags racisme en de vreemde Zwarte Piet traditie iets met dat schaamtevol verleden te maken zouden kunnen hebben en daarmee tot een maatschappelijk actieve houding is kennelijk voor velen dan weer een te grote stap. Dat blijkt ook uit de recente enquête van Dagblad Trouw, d.d. 12 febr. 2021, die uitwees dat een meerderheid van de Nederlanders (56%) de rol van Nederland in het slavernijverleden “ernstig tot heel ernstig” vindt, maar bijna de helft vindt onderzoek daarnaar niet belangrijk en meer dan de helft vindt dat excuses voor dat verleden niet nodig zijn.⁸ Kortom, duidelijke meningen, maar waarop zijn ze gebaseerd?

Daarnaast zijn alle onderwijs-gerichte onderzoeken over de slavernijgeschiedenis voornamelijk op Amsterdamse scholen gericht, en soms de andere grote steden in de Randstad. Hoe het in de rest van Nederland zit met slavernij in het onderwijs is niet bekend, maar doet het ergste vrezen. En dat raakt aan een deel van de kern van het probleem: het slavernijverleden wordt door velen weliswaar als iets ergs beschouwd, maar het wordt waarschijnlijk niet als deel van de eigen nationale geschiedenis en daarmee als deel van de eigen identiteit ervaren. Het is hooguit een duister stukje, of een zwarte bladzijde, wat suggereert dat de rest van het verhaal lelieblank is, of dat dit verhaal toch vooral van belang is voor Afro-Nederlanders en voor ‘zwarte’ scholen. De Ketikoti uitzending van de NPO op 1 juli 2020 trok bijvoorbeeld 181.000 kijkers, wat in het niet valt bij de uitzending van de Dodenherdenking (8, 1 miljoen), de Sinterklaasintocht (3 miljoen), of het Bevrijdingsjournaal mei 1945 (2,9 miljoen).⁹

⁶ [<https://www.historischnieuwsblad.nl/slavernij-en-kolonialisme-prominent-in-schoolboeken/>]. Kritiek op het onderzoek kwam onder meer van de Black Archives [<https://www.theblackarchives.nl/blog/slavernij-en-kolonialisme-prominent-in-schoolboeken-nee-focus-op-inclusie-en-verder-onderzoek-nodig>].

⁷ [<https://www.historischnieuwsblad.nl/veel-trots-weinig-kennis/>]

⁸ [<https://www.ioereasearch.nl/wp-content/uploads/2021/02/iereasearch-peiling-januari-ii-slavernij-iov-trouw.pdf>]

⁹ [<https://www.nu.nl/media/6061827/herdenking-slavernijverleden-nederland-trekt-181000-televisekijkers.html#:~:text=Herdenking%20slavernijverleden%20Nederland%20trekt%20181.000%20televisekijkers,->

De kennis, belangstelling, laat staan betrokkenheid bij dit thema zijn klein. En daar waar het er wel is, beperkt het zich hoofdzakelijk tot Suriname. De kennis over dit Nederlands verleden met betrekking tot de Caribische delen van het Koninkrijk, de betrokken Afrikaanse landen, laat staan Azië is zeer gering. Daar is ook nog opmerkelijk weinig onderzoek naar gedaan. In wezen staat het onderzoek naar de Nederlandse slavernij in de Nederlandse Cariben, in het huidige Indonesië, in de betrokken West- en Centraal-Afrikaanse landen en de Kaapkolonie (Zuid-Afrika) nog in de kinderschoenen.

Wat zeker nog genoemd mag worden is dat ook bij de nazaten van slaafgemaakten de kennis over het slavernijverleden niet heel groot is. Dat wordt niet altijd onderkend, maar is wel realiteit. Helaas is daar nog geen systematisch onderzoek naar gedaan, maar de ervaringen in het veld zijn tamelijk ondubbelzinnig.¹⁰ Heel vaak blijft de kennis en de interesse beperkt tot het eigen land van herkomst. En dan nog is die kennis tamelijk oppervlakkig en vermengd met allerlei populaire, maar historisch niet altijd even correcte verhalen plus heel veel beelden en verhalen uit Amerikaanse films, van de serie *Roots* tot *Amistad* en *Twelve years a slave*. Maar de Noord-Amerikaanse slavernij was echt heel anders dan die van Suriname en die van Suriname was echt heel anders dan die van Curaçao, die op zijn beurt weer verschilde van Sint Maarten etc. Bovendien gaan in het algemeen Afro-Antillianen hun slavernijverleden veel meer uit de weg dan Afro-Surinamers¹¹ en hebben Afro-Surinaamse marrons een heel andere beleving van het slavernijverleden en zijn erfenissen dan de traditionele Afro-Surinaamse stadsbewoners. En eenmaal in Nederland verandert die kijk op het verleden opnieuw. Het zou daarom een valkuil zijn om te veronderstellen dat Afro-Nederlandse nazaten geen kennis over het verleden zouden kunnen gebruiken.

Bijeen genomen lijkt de –opnieuw paradoxale– conclusie gerechtvaardigd dat, ondanks alles wat er de laatste decennia is gedaan op het gebied van kennisproductie en verspreiding met betrekking tot het Nederlands slavernijverleden, er in feite nog te weinig (collectieve) herinnering aan dit verleden is om levend te houden of te borgen. Er zal dus eerst nog veel meer kennis en collectief bewustzijn moeten worden geproduceerd over dat verleden. Tegelijk moet dat op een dusdanige manier worden gepresenteerd dat Nederland zich daarmee ook gaat identificeren in de zin van: dit is onze gezamenlijke, nationale geschiedenis. Als de opstand tegen Spanje nationale geschiedenis is, dan is de opstand van

02%20juli%202020&text=De%20herdenking%20van%20het%20slavernijverleden,Nederland%20stilstaat%20bi%20de%20slavernij]; [<https://kijkonderzoek.nl/component/kijkcijfers/file.n1-0-1-p>]

¹⁰ Op de vraag aan Afro-Surinamers welke marronleiders hij/zij kent, die ik al enkele honderden malen heb gesteld wordt steevast geantwoord: Boni, Baron en Joli Coeur. Nog afgezien van de vraag hoe belangrijk de twee laatst genoemden waren, komt niemand met Ayako, Abini, Labi Dikan, Basiton of Pamu, grote marronleiders die de vrede hebben afgedwongen. Ook de grote opstand o.l.v. Kofi en Ata in Berbice in 1763 is vrijwel altijd onbekend, of dat er ook honderden slaafgemaakten van Curaçao zijn weggevlucht. Een in opdracht van NiNsee uitgegeven handleiding voor onderwijs over het slavernijverleden in het basisonderwijs (2006) eindigt met een 13 bladzijden tellende ‘Literatuurlijst relatie Nederland – Suriname – Slavernij’, geen woord over de Nederlandse Cariben. In de NiNsee website *Slavernijen* wordt in de afdeling ‘Leven in Slavernij’ vier vijfde van de tekst besteed aan Suriname, en maar een vijfde aan Curaçao, de andere vijf Caribische eilanden komen al helemaal niet voor. De Black Archives collectie is gebaseerd op vijf sub-collecties, allemaal met een Surinaamse achtergrond. Door het onderzoek van Leo Balai is het drama van het schip de *Leusden* bij een groter Afro-Nederlands publiek bekend, maar de grote opstand op het slavenschip *Neptunus* waarbij ruim vierhonderd mensen het leven verloren nadat de slaafgemaakten zelf het schip lieten ontploffen, kent vrijwel niemand. De opstand op de *Amistad* kent iedereen. Het zijn slechts enkele voorbeelden van vele.

¹¹ Zie bijvoorbeeld Alex van Stipriaan, Waldo Heilbrion, Aspha Bijnaar en Valika Smeulders, *Op zoek naar de stilte,; sporen van het slavernijverleden in Nederland* (Amsterdam 2007).

Tula dat ook; als de Franse bezetting nationale geschiedenis is, dan is de bezetting van de koloniën dat ook; als soldaat van Oranje nationale geschiedenis is, dan is die van de marrons dat ook; als vrouwenemancipatie tot de nationale geschiedenis behoort, dan geldt dat ook voor Zwarte emancipatie. De borging van die historische bewustwording en identificatie met dat verleden moeten parallel verlopen. Voor er verder op in te gaan hoe dat zou kunnen, eerst nog even iets over die identificatie.

Identificatie met het slavernijverleden

Een van de eerste dingen waarmee veel witte Nederlanders komen in discussies over het slavernijverleden is: ‘mijn voorouders werden ook uitgebuit, ik kan me over de slavernij niet schuldig voelen’; of: ‘ik kan me niet schuldig voelen over iets dat zo lang geleden heeft plaatsgevonden’. Mijn antwoord daarop is: je schuldig voelen is niet erg productief –en misschien zelfs een beetje ego-centrisch, want dan draait het om jou en de last van jouw schuld. Noch is het erg toekomstgericht. Dat geldt ook voor excuses. Als die niet toekomstgericht zijn, namelijk een spijtbetuiging voor wat toen is gebeurd en tegelijk verantwoordelijkheid nemen voor de hedendaagse consequenties van dat verleden, dan hebben schuldgevoelens en/of excuses geen zin. Want dat is wat een samenleving, een collectief of een individu kan doen: bewust dat verleden opzoeken om het te leren kennen en te erkennen als deel van de nationale geschiedenis. Daar hoort bij te onderzoeken wat dat systeem teweeg heeft gebracht en hoe het wellicht ook nu nog doorwerkt. Daarvoor verantwoordelijkheid nemen bestaat uit luisteren naar verhalen die nog niet algemeen bekend waren (en écht luisteren betekent mond dicht, oren open en niet direct een oordeel of antwoord hebben klaar staan), durven aanvaarden dat een geschiedenis als die van de slavernij lange erfenissen en doorwerkingen kan hebben en vervolgens die in het hier en nu te gaan opzoeken en confronteren. Verantwoordelijkheid nemen voor zo’n verleden is in ieder geval nooit meer zwijgen.

Maar dan is de vraag hoe de Nederlander die geen nazaat is van slaafgemaakten zich met dat verleden kan identificeren. En dat zijn niet alleen de witte, Oude Nederlanders, maar ook Nieuwe Nederlanders die tussen 1863 en nu hier zijn komen wonen en Nederlander geworden zijn. Hoe kun je je als niet-slavennazaat-Nederlander identificeren met een geschiedenis waarin jij aan de verkeerde kant stond? Dat kan, omdat jij niet diegene bent die dat heeft gedaan, net zo goed als dat jij niet tot de zeventiende-eeuwse schilders behoort, of tot de opstellers van de eerste grondwet, of tot het Nederlands elftal in 1988. Het is allemaal samen onderdeel van het verhaal dat dit land heeft gemaakt tot wat het nu is en waar iedereen, hoe gebrekkig soms ook nu deel aan heeft of zelfs profijt van heeft. Dus wat kun je en moet je leren van slavernij en slavendrijvers: dat slavernij en racisme in wat voor vorm dan ook nooit meer mag voorkomen. Maar waar iedereen zich mee kan identificeren is met geschiedenissen van kracht en wijsheid, strijd en verzet: dat er altijd mensen zijn geweest die hebben geprotesteerd en die in actie zijn gekomen. Dat er in de slavernij, ondanks alles, nieuwe culturen zijn gevormd die het systeem hebben overleefd en die anno nu een bron vormen voor Nederlandse populaire cultuur (jongerentaal, muziek & dans, eten). Dat er in de slavernij mensen op alle mogelijke manieren in verzet zijn geweest tegen dat systeem en daar met hun leven voor hebben betaald. Dat er ook in de samenleving van de slavenhouders altijd mensen

zijn geweest die tegen de stroom inroeiden en hun stem verhieven tegen mensenhandel en slavernij. Dat is een geschiedenis waarmee het gemakkelijker identificeren is, want dat zijn helden in verzet tegen het onrecht. En tegelijk maakt het de relevantie en urgentie van deze geschiedenis in het hier en nu kristalhelder: wat doen Nederlanders van welke achtergrond dan ook, nú tegen racisme, tegen ongelijkheid en buitensluiting, tegen moderne slavernij, tegen onrecht in het algemeen?! Daar begint dus het verantwoordelijkheid nemen. Dan gaat het in ieder geval over de doorwerkingen en erfenissen van dat verleden in het hier en nu.

Erfenissen en doorwerkingen van de trans-Atlantische slavernij

Het is onmogelijk om de geschiedenis achter je te laten en alleen in het nu en de nabije toekomst te (willen) leven. Iedereen is een uitkomst van een historische ontwikkeling, op individueel/biologisch/familiaal niveau, samenlevingsniveau en mondiaal niveau. En iedereen geeft daar ook weer van alles van door naar de volgende generatie. Niets komt zo maar *out of the blue* aangewaaid, niets is totaal nieuw. Alles heeft een (voor)geschiedenis, alles is gebouwd op erfenissen. Dit wordt mooi verwoord door het hoofd van het wetenschappelijk onderzoeksproject ‘Legacies of slavery’¹², David Blight, die stelde dat erfenissen gaan over het gevecht wie het juiste gebruik maakt van de geschiedenis: de geestelijk leider, de politicus, de journalist, de leraar, de tentoonstellingsmaker, de ouder? Uiteindelijk gaat dat over controle en macht en tegelijk “[w]e breathe in and breathe out legacies from the past in our public and private lives every day.”¹³

En ook al is het mogelijk het historisch verhaal politiek-juridisch te beëindigen, zoals dat het geval was bij de slavernij in de negentiende eeuw, dat betekent helemaal niet dat daarmee het verhaal stopt, want de erfenissen en doorwerkingen zijn helemaal niet beëindigdgestopt. De Caribische psychiater en denker Frantz Fanon schreef namens de zogenaamd gedekoloniseerde wereld in zijn beroemde ‘Verworpenen der aarde’ (1961) dat de schulden niet vereffend zijn, want, zei hij, de rijkdom van de ex-kolonisator is ook onze rijkdom, het rijke Westen is ónze creatie. Wat een generatie na hem nog indringender werd geanalyseerd door de Afro-Britse historicus Paul Gilroy die toonde hoe de moderniteit van het Westen is voortgekomen uit de ontwikkelingen in wat sinds hem de Black Atlantic (1993) is gaan heten, maar dat de zwarte mens daar het minst van profiteert.

Vandaar dat er een roep om schuldvereffening, herstel (reparations) is ontstaan met betrekking tot het onrecht van de slavernij. De Britse antropoloog Jason Hickel zei daarover dat als je alles gaat optellen aan vergoedingen voor niet betaalde arbeid, voor tientallen, honderden miljoenen dodelijke slachtoffers, voor het vernietigen van lokale productie, voor het roven van schatten enz. enz., dat dan duidelijk zal worden dat een eerlijke en volledige financiële compensatie voor slavernij en kolonialisme het totale einde van West-Europa zou betekenen. Het zou gewoon ophouden te bestaan. Zover zal het Westen het nooit laten komen

¹² Dit is een recent gestart onderzoeksproject van het Amerikaanse Council of Independent Colleges (CIC) samen met het [Gilder Lehrman Center](#) for the Study of Slavery, Resistance, and Abolition at the MacMillan Center, Yale University.

¹³ En tegelijk “ademen we iedere dag erfenissen van het verleden in en uit, in ons publieke én in ons privéleven”. [\[https://www.radcliffe.harvard.edu/about-radcliffe/our-work/harvard-and-the-legacy-of-slavery\]](https://www.radcliffe.harvard.edu/about-radcliffe/our-work/harvard-and-the-legacy-of-slavery)

en bovendien lost het niets op. En dus, zegt Hickel, gaat niet om het geld¹⁴, het gaat om het verhaal, de mentale gesteldheid.

The real reparations we need are *narrative* reparations. So this is what I ask [...] that we demand, at minimum, repair of the broken story we tell ourselves: an end to the denial that has festered among us for too long. Let us demand the truth be told in our schools and in our town halls. Let us demand [in het geval van het Verenigd Koninkrijk] that alongside every statue celebrating Victoria and Churchill there be memorials to their victims. Let us demand that the real story of Britain's rise be worn like poppies upon our breasts."¹⁵

Het is ten enenmale onmogelijk dat er geen relatie zou kunnen zijn tussen vier eeuwen slavernij & vijf eeuwen kolonialisme en de (nu nog) dominante positie van West-Europa en Noord-Amerika binnen de wereldeconomie. En het is daarom volstrekt onmogelijk dat er van de slavernij en het kolonialisme geen erfenissen en doorwerkingen in het heden zouden bestaan. Ook in Nederland niet. Dus als die niet worden herkend en aangepakt, dan zullen ook toekomstige generaties daarmee moeten worstelen. Een complete financiële compensatie voor alle schade uit het verleden lijkt me niet realistisch, maar financiële ondersteuning voor het aanpakken van de schadelijke hedendaagse doorwerking van dat verleden lijkt me toch wel het minste. Daar kan een begin mee worden gemaakt door de twaalf miljoen toenmalige guldens compensatie die in 1863 aan de slavenhouders is uitbetaald in plaats van aan de vrijgemaakten –en die grotendeels terugvloeiden in de Nederlandse economie– te investeren in een substantieel (inter)nationaal slavernijmuseum & onderzoekscentrum, met vertakkingen in de Nederlandse Cariben en Suriname.¹⁶ Voor zo'n instelling wordt nu in opdracht van de overheid een verkenning gemaakt, waaraan, voor alle duidelijkheid, ook de auteur van dit essay meewerkt. Nogmaals, dat zou een mooi symbolisch begin zijn. Daarnaast zijn er nog heel veel meer middelen nodig zijn om nationaal en internationaal de materiële, immateriële en mentale schade die door het slavernijverleden zijn ontstaan, te compenseren. Hiervoor zij verwezen naar de samenvatting hiervan van het internationaal wetenschappelijk comité van UNESCO.¹⁷

¹⁴ Hij wijst oprechte vergoedingen en investeringen gerelateerd aan het slavernijverleden en zijn doorwerkingen zeker niet af, maar gelooft niet dat totale compensatie ooit gerealiseerd zal worden en evenmin gelooft hij in compensatie in de vorm van zogenaamde ontwikkelingssamenwerking, waar voor iedere dollar aan steun er weer 25 terugvloeien naar Europa of Noord-Amerika.

¹⁵“De echte herstelbetalingen die we nodig hebben, zijn verhalende herstelbetalingen. Dus dit is wat ik vraag [...] dat we minimaal het herstel eisen van het gebroken verhaal dat we onszelf vertellen: een einde aan de ontkenning die te lang onder ons heeft gewoed. Laten we eisen dat de waarheid wordt verteld op onze scholen en in onze gemeentehuizen. Laten we eisen [AvS: in zijn geval in het Verenigd Koninkrijk] dat naast elk standbeeld ter ere van Victoria en Churchill er gedenktekens zijn voor hun slachtoffers. Laten we eisen dat het echte verhaal over de opkomst van Groot-Brittannië als opiumbloemen op onze borsten wordt gedragen.”
[<https://www.jasonhickel.org/blog/2018/10/13/the-case-for-reparations>]

¹⁶ De waarde van die twaalf miljoen bedraagt nu rond 130 miljoen euro (berekend op [<https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php>]).

¹⁷ We therefore call upon governments and institutions responsible for historical patterns of enslavement to take immediate and comprehensive measures to repair these crimes, which are reflected in global patterns of poverty, inequality, and racism. This comprehensive action should include, at a minimum, the following measures:
• Ethical reparations: adopting additional legal measures that formally recognise enslavement and the slave trade as crimes against humanity at the national level.

Doorwerkingen en erfenissen van het slavernijverleden worden apart benoemd, omdat er wel enig verschil is tussen die twee. Het is geen hard onderscheid, ze lopen in elkaar over en kunnen soms door elkaar worden gebruikt, maar niet altijd. Daarbij gaat het niet over het individu, maar over collectieve erfenissen en doorwerkingen.

Collectieve erfenissen zijn datgene wat van generatie op generatie wordt doorgegeven en in de kern min of meer zijn oorspronkelijke vorm behoudt, zij het vaak wel steeds in een nieuw jasje. Erfenissen kunnen positief zijn (bijvoorbeeld culturele eigenheid op allerlei gebied), maar ook negatief (bijvoorbeeld de als natuurlijk veronderstelde ongelijkheid op het gebied van klasse, gender, etniciteit, cultuur).

Collectieve doorwerking is een langdurig effect van iets dat in het verleden is gebeurd en daarna in allerlei vormen kan opduiken, voornamelijk negatief. Bijvoorbeeld vroeger bestonden er geen chemische huidbleekmiddelen, pas veel later zijn die in gebruik gekomen. Maar zij hangen wel samen met de hedendaagse doorwerking en materialisering van het koloniale idee dat de witte mens superieur is en dat dus ook een lichtkleurige huid als beter of kansrijker kan worden ervaren dan een donkere huidskleur. Het is een effect van eeuwenlang anti-zwart racisme. Een andere doorwerking is ook het credo 'wij zijn hier omdat jullie daar waren'. Dat wil zeggen na eeuwen slavernij en kolonialisme hadden we geen andere keus dan onze toekomst zoeken in het land van de kolonisator. Al wordt het ook vertaald als: wij komen terughalen wat jullie bij ons geroofd hebben. En in ieder geval betekent het: wij hebben alle recht om hier te zijn.

Er zijn erfenissen en doorwerkingen van eeuwen slavernij- en koloniale geschiedenis aan de kant van nazaten van slaafgemaakten én aan de kant van nazaten van slavenmakers. In tegenstelling tot landen waar de slavernij zelf plaatsvond, kwamen in slavernij-organisatielanden als Nederland, de diverse erfenissen en doorwerkingen pas met elkaar in aanraking na de substantiële immigratie van nazaten van slaafgemaakten. Tot dan toe hadden Nederlanders aan de Noordzee nauwelijks een spiegel voorgehouden gekregen die meer liet zien dan ze zelf wilden zien. De erfenissen waarmee zij wel waren opgegroeid waren die van een eeuwenlange traditie van tolerantie, ondernemingszin en strijd tegen het water, niet (ook) die van onderdrukking, handel in mensen en superioriteitswaan.

Erfenissen zijn overigens ook al die dingen die Afro-Nederlanders bijdragen aan de hedendaagse Nederlandse samenleving op het gebied van o.a. cultuur (van PC Hooft laureaten tot rappers en straattaal) en sport (de Nederlandse natie wordt op internationaal niveau door relatief veel zwarte sporters vertegenwoordigd). Dat is mooi, maar ze zijn ook gekoppeld aan

• Historical reparations: investing resources and expertise into systematically documenting and publicising the local and international dimensions and various effects of these crimes against humanity.

• Educational reparations: taking effective steps to ensure that the history of enslavement and related practices be incorporated into teaching and pedagogy, so that future generations can both learn about and learn from these crimes against humanity and their continuing contemporary legacies.

• Socio-economic reparations: implementing a long-term programme of collective action to redress global patterns of discrimination, racism, unjust enrichment, vulnerability and marginalisation which continue to mark the contemporary experiences of Africans and peoples of African descent.

Finally, we commit ourselves to promote scientific and legal research into enslavement and its legacies, to contribute to ongoing global efforts and debates, to examine the theory and practice of reparations, to marshal and apply the best available evidence, and to contribute to proposals for political, socio-economic and legal action.[<https://www.opendemocracy.net/en/beyond-trafficking-and-slavery/reparations-for-ensla/>]

doorwerkingen die er oorzaak van zijn dat er op een heleboel andere podia in de samenleving nauwelijks zwarte gezichten te zien zijn (regering, ceo's, wetenschap etc.).

Erfenissen en doorwerkingen kunnen worden aangetroffen op economisch, politiek, medisch, psychisch, sociaal, cultureel, institutioneel, juridisch, religieus terrein. Samengevat liggen in al deze sectoren in Nederland de belangrijkste in ieder op het vlak van

1. geïnternaliseerd (dus veelal onbewust) inferioriteits/superioriteits-denken op basis van fenotype, d.w.z. ideeën van 'de ander' op basis van diens uiterlijke kenmerken, waarover niet wordt nagedacht omdat ze als natuurlijk worden ervaren
2. structurele ongelijkheid (op basis van fenotype)
3. structurele uitsluiting (idem)

Op deelgebieden is al veel onderzoek gedaan, op de meeste nog niet. En bij wat er is onderzocht wordt de link met het slavernijverleden heel weinig gelegd, al wordt in het algemeen soms wel het traumatisch verleden aangestipt, maar slavernij als psychisch-traumatische erfenis is nog nooit echt onderzocht in Nederland. Bovendien betreft het beetje onderzoek dat er is vrijwel zonder uitzondering de Afro-Nederlander, die heeft een probleem. Maar erfenissen en doorwerkingen betreffen minstens zo zeer alle andere Nederlanders. Van hen moet eerst nog erkend dat ze ook (onbewust) een probleem zouden kunnen hebben samenhangend met dat verleden. Pas dan kan er onderzoek worden gestart en van daaruit kan daarna pas aan herstel worden gewerkt.

Er zijn Afro-Nederlanders die stellen dat ze nooit te maken hebben met racisme of buitensluiting. Hoe dat ook zij, zij zijn zich in ieder geval wel structureel bewust van dat ze anders zijn en passen hun handelen daar iedere dag op aan. Dus de doorwerkingen van het verleden zijn wel degelijk in hun leven aanwezig. Anderzijds zijn er ook al lang niet-zwarte Nederlanders die zoals dat nu heet 'woke' zijn, maar dat dan wel op soms zeer paternalistische (=superieure) wijze vorm geven of beleven. Ook zij zijn niet los van het verleden. Kortom, iedereen heeft met de erfenissen en doorwerkingen van dat verleden te maken. Is dat verlamdend? Helemaal niet. Erover zwijgen werkt verlamdend, het hardop benoemen, intensief luisteren en onderzoeken werkt bevrijdend c.q. emanciperend en leidt uiteindelijk tot verandering.

Hoe wordt elders met het slavernijverleden omgegaan?

In de meeste landen die deel zijn geweest van het trans-Atlantisch slavernijverleden zijn er fysieke en immateriële elementen in het leven geroepen die bewust dat verleden helpen herdenken en daarmee direct of indirect ook vragen aan het nu stellen. De Verenigde Naties c.q. UNESCO hebben drie data in het kalenderjaar aangemerkt als herinneringsdagen: 23 augustus als 'Internationale Dag ter Herinnering aan de Slavenhandel en de Afschaffing ervan', 2 december als de 'Internationale Dag voor de Afschaffing van Slavernij', gericht op afschaffing van vormen van hedendaagse slavernij en 25 maart de Internationale Herdenkingsdag van de Slachtoffers van Slavernij en de trans-Atlantische Slavenhandel. Deze dagen zijn op verschillende momenten ingesteld vanaf 1999. Tegelijk startte UNESCO in 1994 met het "[*Slave Route Project: Resistance, Liberty, Heritage*](#)", dat nog steeds loopt en

wordt geadviseerd door een International Scientific Committee.¹⁸ Ook heeft de VN het Decennium voor Mensen van Afrikaanse Afkomst (2015-2015) uitgeroepen, waaraan onder meer Nederland zich heeft gecommitteerd.¹⁹ Het doel van dit speciale decennium is de grondrechten en de vrijheden van mensen van Afrikaanse afkomst te beschermen. Hoe urgent en noodzakelijk dat is, blijkt nu middenin dit decennium Black Lives Matter een wereldwijde beweging is geworden.

Vrijwel alle landen die direct betrokken zijn geweest bij de trans-Atlantische slavernij als slavenmaker of als slavenkolonie hebben een datum waarop de slavernij –meestal de afschaffing ervan– wordt herdacht. De mate waarin verschilt echter enorm. Voor Nederland en zijn ex-koloniën is dat 1 juli en heeft het de Surinaamse naam *Keti Koti* (De ketenen zijn verbroken) gekregen. Alleen in Indonesië is er nooit zo'n dag geweest en op Curaçao heeft het nooit veel betekenis gehad en is 17 augustus, de dag dat de opstand onder leiding van Tula begon, de echte herdenkingsdag. In de VS is het 19 juni (*Juneteenth*), maar dat heeft nooit veel aandacht gehad, is ook nooit een nationale feestdag geworden. Verschillende staten van de VS hebben andere herdenkingsdagen en de Caribische delen van de VS, de Maagden Eilanden en Puerto Rico vieren het op respectievelijk 3 juli en 22 maart. Cuba heeft ieder jaar op 20 oktober zijn *Jornada de la Cultura Cubana* (nationale Dag van de Cultuur), de dag waarop ooit voor het eerst het eigen volkslied werd gezongen, en de strijd aanving voor de onafhankelijkheid én de afschaffing van de slavernij. Groot-Brittannië en zijn voormalige koloniën herdenken op 1 augustus, behalve Kaapstad op 1 december. In het land dat de meeste slaafgemaakten importeerde en als laatste in de Amerika's de slavernij afschafte, Brazilië, is 13 mei de dag dat de afschaffing wordt herdacht, maar wordt nu meer en meer door Afro-Braziliaanse activisten de dag van de *Abolição inacabada* (de onafgemaakte afschaffing) genoemd.²⁰

Het meest divers is het in Frankrijk en zijn voormalige slavenkoloniën. Zo vieren Frans Gyuana en Guadeloupe de afschaffing op 10 juni, Martinique op 27 mei en heeft Frankrijk besloten in 2006, nadat een commissie er anderhalf jaar over had nagedacht, om het op 10 mei te herdenken, de dag dat de zogenaamde Wet Taubira werd aangenomen in 2001. Dat was de wet, ingediend door het Guyanese parlementslid Christiane Taubira, later nog minister van Justitie, waarin Frankrijk erkende dat de slavernij een misdaad tegen de menselijkheid was geweest. Geen enkel andere voormalige slavenhoudende natie heeft ooit zo'n formele erkenning uitgesproken. Wel verontschuldigde ("apologies") in 2009 de Amerikaanse senaat zich voor de "fundamental injustice, cruelty, brutality and inhumanity of slavery".²¹ In de meeste landen is de herdenkingsdag de afschaffingsdatum, in sommige landen wordt die nauwelijks gekend, in andere landen is het een populaire nationale (vrije) feestdag.

Is zo'n vaste herdenkingsdag belangrijk? Zeker! Mensen hebben vaste rituelen op vaste punten nodig om het herdenken vorm te kunnen geven, voor zichzelf en voor de

¹⁸ [<https://en.unesco.org/themes/fostering-rights-inclusion/slave-route/isc>]

¹⁹ [[https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/discriminatie/de-decade-in-nederland#:~:text=De%20Verenigde%20Naties%20\(VN\)%20riepen,van%20Afrikaanse%20afkomst%20te%20beschermen](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/discriminatie/de-decade-in-nederland#:~:text=De%20Verenigde%20Naties%20(VN)%20riepen,van%20Afrikaanse%20afkomst%20te%20beschermen)]. De auteur van dit essay heeft daar sinds 2015 zitting in.

²⁰ [<https://www.geledes.org.br/abolicao-inacabada/>]

²¹ [<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/5580749/Barack-Obama-praises-Senate-slavery-apology.html>]

omgeving. Hoe minder vast en hoe minder zichtbaar die herdenkingen zijn, des te minder dat hetgeen herdacht moet worden beklijft of geborgd is. Niet voor niets hangen alle vaste vrije dagen in Nederland samen met een religieuze (kerstmis) of historische (Bevrijdingsdag) herdenking en is er één voor het nationale symbool bij uitstek: de koning. Daarnaast zijn er vele gedenkdagen die geen vrije dag kennen, maar waarop wel veel wordt georganiseerd en die zowel herdenken als erkennen: Internationale Vrouwendag, Dag van de Arbeid, Anti-Racismedag, wellicht ook Gay Pride. Zou Ketu Koti moeten toetreden tot de selecte groep van herdenkingsdagen met een vrije dag? Ik denk het niet. Het moet een heel specifieke herdenkingsdag blijven, maar wel altijd gesteund en bijgewoond door de overheid als erkenning dat dit het hele land aangaat. Daarnaast is er bijvoorbeeld ook nog Marrondag (10 oktober), Tulaherdenking (17 augustus), Pattimuradag (15 mei) of RMS-dag (25 april) en de onafhankelijkheidsdagen van Indonesië, Suriname en tot op zekere hoogte de Nederlandse Cariben (15 dec. en/of 10 okt.). Wat er mijns inziens wel moet komen is daarom een Nationale Dag van de Dékolonisatie, waar alle slachtoffers van het Nederlands koloniaal régime, wereldwijd, kunnen worden herdacht, maar die ook kan worden gebruikt om te na te denken over de vraag in hoeverre deze samenleving al gedékoloniseerd is en wat er nodig is om dat te bereiken. Dat mag dan zeker een nationale vrije dag zijn, met heel veel dékoloniale evenementen.

Monumenten en musea

Om dezelfde reden als er herdenkingsdagen zijn, zijn er monumenten. Mensen die zich betrokken voelen bij een bepaalde geschiedenis of gebeurtenis hebben een plek nodig waar ze samen kunnen herdenken, waar ze samen een gebaar kunnen maken, waar ze samen emoties kunnen tonen. Monumenten zijn zo'n plek, met als nadeel dat ze vaak maar een enkele keer per jaar ook echt als zodanig zichtbaar zijn. Voor de rest van het jaar lopen de meeste mensen er gedachteloos aan voorbij. Ook musea kunnen echter zo'n plek zijn, misschien iets meer in educatieve zin, maar wel permanent toegankelijk en actief, waar je kunt zien en voelen en horen wat en hoe de geschiedenis was, maar ook als plek van dialoog & discussie, en van herdenking. Op dit moment is het museum voor African American Geschiedenis en Cultuur (NMAAHC) in Washington zo'n plek (zie verderop). De volgende moet, wat mij betreft, het Trans-Atlantisch Slavernijmuseum in Amsterdam gaan worden.

Spanje en Portugal, ooit de grootste slavenhoudende naties, hebben vrijwel niets op het vlak van hun slavernijverleden: geen afschaffings- of herdenkingsdag, geen monument en slechts één klein museum in een havenstadje.²² Verder helemaal niets. En ook in het gebied van de Indische Oceaan is er weinig te vinden. Alleen op het eiland Mauritius is nu besloten tot een slavernijmuseum in een voormalig militair hospitaal, dat over enige tijd moet openen. Eerder was daar al een museum geopend, Aapravasi Ghat, dat de geschiedenis van de Aziatische contractarbeiders herdenkt in het voormalige depot, waarin zij werden gestopt toen zij daar aankwamen als vervangers van de vrijgemaakte slaven. In de Atlantische wereld is het een heel ander verhaal. Net als er herdenkingsdagen zijn worden er in alle betreffende landen musea, of in ieder geval museumafdelingen aangetroffen die gewijd zijn aan hun nationale of lokale slavernijverleden. Vaak zijn er ook monumenten te vinden. Maar de onderlinge verschillen zijn aanzienlijk.

Het belangrijkste onderscheid in slavernijmusea in de wereld is dat tussen musea in landen waar de slavernij zich ter plaatse heeft afgespeeld enerzijds en anderzijds in landen waar het werd georganiseerd, maar waar het ver daarvandaan werd uitgevoerd. In slavernijlanden kan vaak al heel lang de plaats delict worden bezocht in de vorm van oude plantages of landhuizen. Alleen is het verhaal dat daar werd en vaak nog wordt verteld vaak het verhaal van de levensstijl van de slavenmakers, niet van de slaafgemaakten. Nieuwere musea, vrijwel allemaal van na 1970 en de meeste zelfs pas van de 21^e eeuw, van Brazilië tot de VS en van Nigeria tot Frankrijk op plaatsen delict (slavenfort of koopmanshuis) komt het verhaal van de slaafgemaakten wel aan bod, maar er zijn wel grote verschillen tussen de slavernijlocatie-landen en de slavernijorganisatie-landen. In de eerste, zijn de nazaten van de slaafgemaakten altijd aanwezig geweest en is het daarom meer vanzelfsprekend dat er een slavernijverleden was en dat dat op een of andere manier tot de nationale geschiedenis behoort. In de organisatielanden moet zelfs dat veelal eerst nog worden uitgelegd en als eigen geschiedenis wordt het veelal niet ervaren.

Pas door de diaspora van nazaten van slaafgemaakten, vanaf de jaren 1960 in de voormalige koloniale metropolen, is het thema in huis gekomen. Dat heeft in sommige landen

²² Het Slavenmarkt Museum (*Mercado de Escravos*) in Lagos, Zuid-Portugal.

tamelijk recent geleid tot het museaal zichtbaar maken van dit verleden²³, andere moeten daar nog aan beginnen. Black Lives Matter heeft wel overal wat losgemaakt, om tenminste hierover na te denken. Een belangrijke impuls in Engeland vormde de 200-jarige herdenking van de afschaffing van de slavenhandel in 2007-2008. Musea in Afrikaanse locatie-landen nemen een soort tussenpositie in, want ook daar is er lang weggekeken van de lokale slavernijgeschiedenis. Die wordt nu meer onder ogen gezien door de connectie met de diaspora die hen daar kritisch op aanspreekt en omgekeerd aan wie zij om ondersteuning vragen.

Zoals gezegd wordt in slavernij-locatielanden veel gebruik gemaakt van plaatsen waar de slavernij zich heeft afgespeeld, zoals plantages, havens en forten. Opmerkelijk is dat ook in Europa slavernijmusea eerder in havenplaatsen te vinden zijn (Liverpool, Bristol, Nantes, Bordeaux) waar de slavenschepen uitvoeren, dan in de nationale hoofdsteden, wat het daardoor ook weer minder onderdeel maakt van de nationale geschiedenis. Overigens geldt dat ook voor de VS waar pas recent (2016) een echt nationaal museum van Afro-Amerikaanse geschiedenis en cultuur in de hoofdstad Washington werd geopend. Londen, Parijs en Amsterdam zitten er nu ook aan te komen.

Overigens zijn al die slavernij-sites op wat ook wel “schuldige plekken” wordt genoemd, geen garantie voor een enigszins evenwichtige, laat staan kritische, of meerstemmige benadering van de slavernijgeschiedenis. Vaak gaat het om plantagehuizen en regenteske stadspaleizen waar hoofdzakelijk de levens van de slavenmakers worden getoond, van de slaafgemaakten en hun leven valt vaak weinig te bekennen. In de steden waar de slavernij werd georganiseerd of de slavenhandel werd bedreven staan bovendien nog heel veel monumenten en standbeelden van mensen die juist hebben geprofiteerd van de slavernij. Sinds enige jaren vormen die van Charlottesville (VS) tot Bristol (VK) tot Rotterdam-Delfshaven een bron van ergernis voor sommigen, herleefd nationalisme bij anderen en in ieder geval een hoofdpijndossier voor lokale overheden.

Vrijwel alle kritischer en inclusievere slavernijmusea zijn van recente datum, vrijwel allemaal richten ze zich expliciet op de (school)jeugd/jongeren, vrijwel allemaal adresseren ze erfenissen van het slavernijverleden en (de strijd tegen) hedendaags racisme. Bij de meeste staat het grote sociaal-economische systeem centraal, meestal benaderd vanuit de eigen nationale blik, met wat verwijzingen naar andere landen. Er ligt nogal eens de nadruk –met name in Europese musea– op de abolitionistische campagnes in het eigen land, een soort trots dat na de schande het land toch ook zelf weer de slavernij heeft afgeschaft. Maar meestal wordt ook verwezen naar de veerkracht en het verzet van slaafgemaakten, al wordt daarvan (relatief) niet veel in beeld gebracht en de Afro-cultuurvorming is eveneens meestal schaars bedeed. Wel wordt regelmatig verwezen naar meer hedendaagse zwarte rolmodellen en hedendaags anti-racisme.

De meeste musea maken gebruik van traditionele museale objecten, het gebouw zelf is vaak in de slavernij functioneel geweest (als plantage, koopmanshuis, fort, pakhuis), maar er

²³ In Nederland is er sinds 1999 een afdeling in het Tropenmuseum die permanent aandacht aan de slavernij besteedt; van 2003 tot 2012 was er een permanente slavernij-expositie in de voormalige NiNsee-locatie aan de Linnaeusstraat in Amsterdam (totdat de rijkssubsidie aan NiNsee door de overheid werd gestopt) en sinds 2017 wordt het slavernijverleden permanent verbeeld als onderdeel van de canontentoonstelling in het nationaal Openluchtmuseum in Arnhem.

is de laatste tijd ook een aantal compleet nieuwe, tot de verbeelding sprekende gebouwen speciaal voor dit doel opgetrokken (Washington, Charleston, Guadeloupe). Audio-visuele installaties, interactieve opstellingen en hedendaagse kunst behoort meer en meer tot ieders instrumentarium om het verhaal te vertellen. Veruit het grootste, duurste en meest prestigieuze is het National Museum of African American History and Culture, een van de Smithsonian Museums in Washington (sinds 2016).

Waarschijnlijk is dit het meest voorbeeld stellende museum op dit gebied, maar het heeft dan ook een heel lange voorgeschiedenis (de eerste gesprekken erover vonden al een eeuw geleden plaats), het opbouwen van een eigen basiscollectie, onder meer verzameld bij mensen thuis, heeft bijna twintig jaar gekost en de constructie van het geheel kostte meer dan een half miljard dollar! Tegelijk is het niet echt een slavernijmuseum, zoals de naam ook aangeeft, maar een museum van dat deel van de Amerikaanse bevolking en geschiedenis dat zich in de reguliere musea niet terugvindt, de Afro-Amerikanen. Het grootste deel van het museum gaat dus over de periode na de slavernij en de strijd voor gelijke burgerrechten. Niettemin is het voorbeeldstellend, ook als slavernijmuseum, om een aantal redenen:

- Het verhaal van de slavernij houdt niet op bij de formele afschaffing van het juridisch systeem, dat wordt heel helder getoond; en dat geldt voor alle slavernij-betrokken landen, alleen overal anders
- Het is een prestigieus gebouw op een prestigieuze plek die aangeeft: dit is nationale geschiedenis en cultuur die gezien mag worden
- Er is een hele verdieping ingericht voor educatieve doeleinden, er zijn reflectieruimtes en er is plek voor emoties: het wil bewust een middel zijn om te helpen bij de verwerking van een zeer pijnlijk en niet afgesloten verleden, gericht op alle Amerikanen
- Het reikt handvaten aan om ook heel andere cultureeldimensies dan die van objecten en teksten te leren kennen en beleven via performance-ruimtes en een theater, maar ook om zelf verder onderzoek te doen via de eigen bibliotheek en web site
- Er is een uitgebreide wetenschappelijke staf van hoge kwaliteit die in staat is wetenschappelijke verworvenheden te vertalen naar toegankelijke programma's en tentoonstellingen voor een groot publiek
- Kortom, het is een '*must see*', waar iedereen welkom is en dat ook daadwerkelijk een zeer gemêleerd (miljoenen)publiek trekt

Wat betekent dit alles voor de borging van het slavernijverleden in Nederland?

- a) Allereerst moet er goed worden nagedacht welk slavernijverleden geadresseerd moet worden. In ieder geval de trans-Atlantische, maar ook de Aziatische?, de Arabische?, de Mediterrane christen slavernij?, de hedendaagse slavernij?;
- b) Voordat herinnering geborgd kan worden, zal die herinnering eerst bij velen nog gecreëerd moeten worden via onderwijs, herdenkingsdagen, monumenten, vele culturele producten, en zeker niet in het minst een slavernijmuseum & onderzoekscentrum;

- c) Slavernij en zijn erfenissen en doorwerkingen dient een focus-onderwerp te zijn in het onderwijs van PO t/m WO en niet in het minst ook daar waar leraren worden opgeleid. Daarvoor moet een handzame docententoolbox worden ontwikkeld, zodat het hen ook gemakkelijk wordt gemaakt om op een actieve en activerende manier dit thema te kunnen behandelen;
- d) Onderwijs, musea en onderzoek moeten samen optrekken en producten maken die de kennis over slavernijverleden, erfenissen en doorwerking naar een groot publiek vertalen;
- e) Het houdt niet op bij herinneren en herdenken (en schuldig voelen), er moet tegelijk verantwoordelijkheid worden genomen van hoog tot laag en van welke achtergrond dan ook, om de negatieve hedendaagse erfenissen en doorwerkingen aan te pakken en de positieve te koesteren; ook hierin spelen onderwijs, de cultuurwereld en de onderzoekswereld een cruciale rol;
- f) Het is van essentieel belang dat er een museaal centrum/museum is waar op ruime en toegankelijke wijze dat verleden en zijn hedendaagse doorwerkingen worden getoond op een niet eurocentrische manier. Dat wil zeggen, bezien door de ogen van slaafgemaakten en hun nazaten, met een inclusieve en uitnodigende blik: kijk met me mee, denk met me mee. En bovendien een multiperspectieve blik: meerdere zwarte, meerdere witte, meerdere Inheemse perspectieven binnen en op dit verleden.
- g) Bij zo'n museum hoort, onlosmakelijk verbonden, een onderzoekscentrum dat in ieder geval alle onderzoek dat al is gedaan *state of the art* verzamelt en daarnaast nieuwe onderzoeksprojecten entameert, want er valt nog heel erg veel uit te zoeken. Dat onderzoekscentrum werkt niet op zichzelf, of alleen met het museum, maar het werkt in zijn projecten nauw samen met andere wetenschappelijke onderzoekscentra (universiteiten en erfgoedinstellingen) enerzijds en met onderwijs en populaire media anderzijds om de vertaalslag van alle kennis voor iedereen toegankelijk te maken.
- h) Er wordt een nationaal onderzoeksprogramma opgestart (NWO / KNAW) op het thema Slavernij En Zijn Hedendaagse Erfenissen & Doorwerkingen, waarvan de opstellers en uitvoerders uit zowel de hoek van slavennazaten als van niet-nazaten afkomstig zijn. Het perspectief dient niet-eurocentrisch te zijn en toekomstgericht, d.w.z. niet slachtofferschap maar kracht en emancipatie worden de focus. Dat betekent ook witte emancipatie, namelijk bevrijding uit de ketenen van racistische denkwijzen. In het onderzoeksprogramma werken academici en *grass roots* onderzoekers samen om een zo breed mogelijk scala aan materiaal, kennis en perspectieven te integreren. Het onderzoek beperkt zich niet tot de geschiedenis, maar bestrijkt alle sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten van verleden en heden met betrekking tot het slavernijthema.
- i) Museum & Onderzoekscentrum vormen een spin in het web van activiteiten in het hele land, met andere musea, erfgoed- en cultuurinstellingen, met het onderwijs, met de media en op het vlak van dialoog en discussie.
- j) Als spin in het web (netwerk) moet het museum & onderzoekscentrum een heel zichtbaar, nationaal symbool zijn, in de hoofdstad en liefst in een cluster (soort campus) met meer dan alleen museum en onderzoek, maar ook een theater voor alle immateriële culturele expressies, een kunstwerkplaats en een av-studio voor

uitzendingen en opnames van bijvoorbeeld orale geschiedenis. Ook verdient het aanbeveling op deze ‘campus’ verwante instellingen te huisvesten zoals NiNsee, Black Archives, Nederland Wordt Beter, Control-Alt-Delete, Black Achievement Month, Musea Bekennen Kleur etc.

- k) Die campus moet actief contact onderhouden met soortgelijke initiatieven in de rest van de wereld, zodat hier noch elders overal steeds opnieuw het wiel hoeft te worden uitgevonden, maar natuurlijk wel met behoud van het eigen verhaal.
- l) Zoals er een ‘Decolonize the museum’ groep actief is geweest en nu het initiatief ‘Musea Bekennen Kleur’ actief is, mag er ook een ‘Het Onderwijs Bekent Kleur’ komen, dat heel kritisch samen met de uitgeverijen gaat werken aan werkelijk nieuwe, dékoloniale, inclusieve en multi-perspectieve onderwijsmethoden voor in ieder geval geschiedenis en burgerschapskunde en vervolgens ook andere vakken. De samenstelling van die groep ontwikkelaars moet zelf het goede voorbeeld van die methode zijn.
- m) Het is noodzakelijk dat er steeds weer BN-ers, van alle kleuren en achtergronden, zich uitspreken over het belang van het slavernij- (en koloniaal)verhaal voor Nederland, op een inclusieve, uitnodigende manier. Dat betekent dat het alle Nederlanders, van welke achtergrond ook moet aanspreken en dat het even belangrijk is voor de Randstad als voor Noord-, Oost- en Zuid-Nederland.
- n) 1 juli Ketj Koti moet net als 4 en 5 mei op alle scholen aandacht krijgen en een landelijk herdenkingsmoment worden. Daarnaast komt er een alomvattende Nationale Dékolonisedag, een echte nationale vrije dag, die de slachtoffers van kolonialisme en slavernij herdenken en de emancipatie uit koloniale doorwerkingen onder de aandacht brengt en activeert

Kortom, wil het slavernijverleden en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan in Nederland op een zinvolle en duurzame manier een plaats krijgen, dan gaat het er niet om óf dit óf dat te doen, maar het gaat erom een geheel van op elkaar aansluitende en elkaar stimulerende initiatieven een zichtbare en permanente plek te geven. Dat betekent sterk verbeterd onderwijs & onderwijsmateriaal voor PO en VO, inclusief beter onderwijs aan de toekomstige leraren, in combinatie met een Nationaal Museum & Onderzoekscentrum en iedere denkbare vorm van herdenken en erkennen op lokaal en nationaal niveau.

Op de vraag of daarbij alle vormen van slavernij waarmee Nederland in de laatste vier eeuwen van doen heeft gehad op één hoop moet worden geveegd (trans-Atlantisch, Aziatisch, Middellandse Zee, hedendaags) zou men antwoord zijn: nee. De vragen en problemen waarmee de samenleving worstelt komen uit het hier en nu en van daaruit, wordt het verleden bevraagd. Zowel die vragen in het heden, als de bevindingen in het verleden verschillen van elkaar en moeten op hun eigen merites worden onderzocht en de verhalen verteld. Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog is ook een verhaal van kolonisatie en bezetting, van racisme en genocide en uitbuiting, evenals van kracht en verzet, en van erfenissen en doorwerkingen. Maar wie het met het oog op de toekomst wil begrijpen en met de doorwerkingen iets kunnen doen, wie er zich mee kunnen identificeren, die zal het op zijn eigen merites moeten onderzoeken en dat verhaal vertellen. Een vergelijking met andere genocidale, racistische en

totalitaire systemen is zeer leerzaam en moet zeker ook gebeuren. Maar dat kan alleen is je eerst diepgravend inzicht hebt in de eigenheid van de te vergelijken geschiedenissen en hun doorwerkingen. Dat geldt ook voor het trans-Atlantisch slavernijverleden.

Het slavernijverleden kan alleen geborgd worden als de hele samenleving het recht in het gezicht dúrft- maar vooral ook kán kijken. Wegkijken moet onmogelijk zijn, zowel voor het verleden als weggijken voor de doorwerkingen in het heden. Pas dan is de samenleving bezig met zijn toekomst. Daarbij zou het overigens een illusie zijn te veronderstellen dat dit proces altijd in vrede & harmonie zal kunnen verlopen. Dat is onmogelijk na zo'n verleden en met zulke erfenissen en doorwerkingen. Maar zonder wrijving geen glans!